

Vad kan dragspel säga oss?

Om kulturanalys av musik och musikinstrument

av STEFAN BOHMAN

En breddning av perspektiven

En viktig del av både svensk och europeisk kulturarvsdiskussion är i vilken grad vi skall bevara immateriella kulturarv i förhållande till materiella. Medan musiken räknas till det immateriella kulturarvet, har många musikmuseer paradoxalt nog ägnat sig åt musik ur ett materiellt perspektiv, nämligen insamling och visning av musikinstrument som just föremål. Inte sällan har man dessutom låtit bli att dokumentera vad som faktiskt spelats på instrumenten, och vilka som spelat på dem. Men andra tendenser har naturligtvis funnits. Musikmuseets dåvarande chef Ernst Emsheimer och Erich Stockmann skrev 1967 att studier av musikinstrument vid sidan av terminologi, tillverkning, spelteknik, repertoar också skulle inbegripa användning och historia.¹ Detta manifest innebar att ett bredare kontextperspektiv började utvecklas, ett exempel är Jan Lings doktorsavhandling från 1967 om nyckelharpan.

Många musikmuseer i Europa har stora instrumentsamlingar som idag fortfarande förvånansvärt tysta. Musikinstrumenten presenteras i sina mont-rar snarare som konstföremål än som exponenter för klingande musik (utom för dem som redan behärskar instrumenten eller musikhistorien) eller som en bredare samhällsföreteelse. Men musikinstrument är beroende av den musik som spelas på dem. Och motsatt naturligtvis – musiken är beroende av musikinstrumentens form och historia. Både instrument och musik är definitivt beroende av det omgivande samhället. Såsom musikan, etnolog

¹ Emsheimer & Stockmann 1967. Jfr Lundberg 1994, s. 109.

och kulturarvsforskare, inte primärt musikvetare, vill jag med detta resonemang som utgångspunkt försöka sätta in musikinstrument i ett kulturanalytiskt sammanhang.

Ur ett etnologiskt och kulturarvsvetenskapligt perspektiv är musikinstrument inte bara en källa till kunskap om hantverk och konstskicklighet, eller till musik och musikaliska riter. Musikinstrument är också en källa till kunskap om samhällsföreteelser utanför den materiella eller immateriella musikaliska världen. Flera historiska företeelser och samtidsprocesser är svåra att förstå utan att ta hänsyn till musikens roll i dem. Och musikinstrument kan här vara viktiga informationsbärare. Musikinstrument är inte bara, eller bör inte bara vara, en angelägenhet för musikvetare och musiketnologer, utan också för t.ex. historiker och etnologer i allmänhet. Man kan jämföra med resonemang om studier av olika enskilda kulturuttryck som "nyckelhål" genom vilka man kan få kunskaper om människors liv i stort. Lundberg, m.fl. resonerar i *Musik, medier, mångkultur* kring studiet av musik som ett sådant "nyckelhål", genom vilket vi kan få allmänna kunskaper som det är svårt att få på annat sätt.²

Det finns många skäl för att diskutera fram tvärvetenskapligt teoretiska och metodiska utgångspunkter vad gäller musik i allmänhet och musikinstrument i synnerhet. Utifrån mitt perspektiv vill jag i denna artikel presentera ett kulturanalytiskt förhållningssätt till musik och använda dragspel som exempel.³

Tre analytiska aspekter

Jag utgår från tre aspekter på varför musik och musikinstrument är viktiga att studera. För det första vill jag peka på den *samhällsfunktion* som instrumentet kan ha. Inom etnologin har funktionalismen tidigare varit en viktig forskningsinriktning, nu närmast kondenserad till en väsentlig aspekt att lägga på studiet av bland annat föremål. För att "förstå ett redskap kan man inte nöja sig med att mäta upp det och analysera det, man måste också bruka det eller skaffa upplysningar om bruket".⁴ En viktig aspekt på musik-

² Lundberg et al. 2000, s. 17.

³ Mina kulturarvsteoretiska grunder finns närmare beskrivna i Bohman 2003.

⁴ Bringéus 1985, s. 50

instrument är alltså att de fyller praktiska funktioner i samhället – från fäbodjäsentens bruk av näverlurar för kommunikation och trumpetens signalfunktion i krig till en politisk propagandamusik på allehanda instrument. Men själva begreppet "funktion" kan här ha flera betydelser. Musikantropologen Alan Merriam skiljer mellan "function" och "use", där "function" avser att klargöra anledningarna till att musiken används och mer allmänna syften med musiken. "Use", däremot, syftar huvudsakligen på de situationer som musik används i. I mitt sammanhang används här begreppet *bruk*, vilket passar bättre till den mer praktiskt betingade användningen jag hänvisar till i min analysmodell.

Dan Lundberg redovisar i sin avhandling *Persikoträdgårdarnas musik* till två turkiska ytterligheter, två skilda musikaliska rum vad gäller musik och musikinstrument. Det första rör dansandets musik, vilket benämns *kroppens musik*. Det andra handlar om mer utpräglad lyssningsmusik, ofta med direkt eller indirekt anknytning till religionen: *själens musik*. Denna dikotomisering är mycket intressant, för mig framför allt som skilda aspekter på samma musikinstrument.⁵

Den andra aspekten på varför musikinstrument är viktiga att studera är *symbolinnehållet*. Begreppet symbol står ursprungligen för "tecken", där t.ex. en konkret företeelse kan beteckna en social enhet, ett land, ett parti eller liknande, ibland utan att det från början behöver ha någon direkt anknytning till det betecknade. Symboler är ett viktigt kommunikationssätt i alla samhällen, där de används för att skapa olika ordningar. Musik är väsentlig därför att den så påtagligt ges skilda symbolinnehåll, från nationalinstrument till ungdomsmusik som identitetsmarkör idag. Musik och musikinstrument kan mycket medvetet knytas till olika föreställningar eller företeelser. Att förstå symboliseringar, eller det som också kan kallas kodningar av musik, är en nödvändig beståndsdel i en helhetsanalys av kulturanalytisk karaktär.

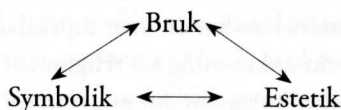
Slutligen vill jag lägga till en tredje aspekt, där utgångspunkten är *estetiken*. Begreppet estetik är mångtydigt, men ändå viktigt eftersom det inte minst för musikens och musikinstrumentens del täcker företeelser som är nödvändiga att ta hänsyn till i en analys.⁶ Det handlar oftast om de skön-

⁵ Lundberg, 1994, s. 109.

⁶ Om estetik i den västerländska musikhistorien, se Edström 2002.

hetsupplevelser som påverkar människor. Det är studiet av grunderna för hur musik upplevs och värderas, och de samhälleligt baserade bedömningarna av vad vi kallar "smak". Estetiska ställningstaganden, uttryckta som t.ex. "smak", kan ha stora sociala betydelser. Konkret måste man då bland annat titta på vilken repertoar som föredras och hur den bedöms samt vilka värderingar som finns av instrumentets rent ljudande egenskaper.

Dessa tre skäl till varför musik, musikinstrument (och ett flertal immateriella kulturarv) är viktigt att studera hör ihop. De är inte bara intressanta som enskilda utgångspunkter, utan också som samverkande aspekter i en analysprocess. För att förstå symbolinnehållet måste man förstå bruket och de estetiska följderna, för att förstå bruket måste man förstå symbolinnehållet, osv.

Jag skall här försöka se närmare på dragspel utifrån denna enkla modell – hur ändrade bruk också lett till nya symbolinnehåll, vilka båda samverkar med instrumentets specifika estetiska uttryck. Jag är klart medveten om att utpekandet av tidsbundna bruk och symboliseringar delvis blir renodlingar. Vissa bruk har levt kvar i relativt oförändrade former. Men de bruk, symboliseringar och estetiska ideal som jag skissar nedan får ses som domnanta under åtminstone vissa tidsperioder, i skilda grupper.

Viktiga källor till denna artikel har varit de över hundra svaren på en frågelista om erfarenheter av dragspel till Nordiska museets meddelare 2003 samt svaren på ett skivrupprop i tidningen Kvällsstunden.⁷ Frågelistsvaren representerar självbilden och den subjektiva uppfattningen om dragspel hos flera hundra personer. Som sådana är svaren värdefulla att studera, inte minst för att förstå de symbolinnehåll instrumentet getts. De sammantagna svaren kan ge en bild som delvis bryter av mot andra bilder av dragspelet, vilket inte behöver innebära att några har "fel". Det handlar som sagt om

⁷ Nordiska museets frågelistsvar finns registrerade och är möjliga att läsa för envar vid Nordiska museets arkiv. Svaren på Kvällsstundens skivrupprop finns på Musikmuseet.

subjektivt upplevda symbolvärden, vilka är nog så viktiga att studera. Men för att försöka förstå dessa värden i ett samhälleligt sammanhang skissar jag också på de olika praktiska bruk instrumentet haft och har.

Dragspel som drängsymbol

Under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal brukades dragspelet på två huvudsakliga sätt.⁸ Som hemmainstrument, ofta bland torpare, drängar och arbetare, och som dansinstrument. Dragspel har kunnat fungera som en guldkant på en slitsam tillvaro i bruksmiljöer och fabriksamhällen, i drängkammare, skogsarbetarkojor och rallarbaracker. Detta bruk möjliggjordes av den ökande tillgången på dragspel under slutet av 1800-talet, bl.a. via postorder. Dragspel var dyra, men ändå möjliga att skaffa för många.⁹ Instrumentet kunde också utgöra guldkant i hemmen. En äldre meddelare till Nordiska museet skriver hur hans mor förvarade ett dragspel under sängen. När barnen ville ha underhållning, tjatade de på mamman som då kunde ta fram dragspelet och spela. Dragspelet var något man lätt kunde samlas kring. Det krävdes heller inte någon lång träning eller större skicklighet för att något njutbart skulle komma ut ur instrumentet. Det var en av poängerna med dragspelets bruk som hemmainstrument.

Det andra viktiga bruket var dragspelets centrala roll vid danser, framförallt bland ungdomar på landsbygden. Danserna var oerhört viktiga för ungdomslivet – ungefär vad diskotek, biografer och barer sammantaga är idag. Birgit Kjellström citerar en skildring från Höör i Skåne, där ”en femton stycken ungdomar träffades på trekanten vid Åkersberg där två vägar stötte samman så där bildades en trekant vilken liksom var en särskild mötesplats för ungdom om lördags vårkvällar å särskilt denna kväll har fastnat i minnet. Frans smålänning kallad, hade nämligen tillhandlat sig en harmonika (också kallad piglock), ny å glänsande fin, å proppfull av toner, som flödade ut i smäktande melodier under Frans flinka fingrar [...] å träskorerna flög av i vägagropen å hossesockorna hade det inte lätt...”¹⁰ Det finns många skildringar av hur dragspelet snabbt blev populärt vid danserna. En

⁸ Avsnittet bygger främst på Kjellström 1976.

⁹ Kjellström 1976, s. 27 ff.

¹⁰ Kjellström 1976, s. 39.

orsak var kanske att det hördes så bra och därmed kunde rycka med till dans vid de utomhusplatser som en växande ungdomskull var hänvisade till för att dansa. Och man ansträngde sig verkligen för att komma till dessa danser. En meddelare beskriver hur han i 25 graders kyla kunde cykla långa vägar med dragspelsväskan på pakethållaren till någon dans, "ingen-ting kunde hejda oss. Vilka tider!".

Dessa bruk som var kopplade till samtida drängars, arbetares och torpa-res hem och underhållning bidrog till ett förakt för instrumentet i samhäl-lets mer etablerade kretsar. Bruket ledde kort sagt till en tydlig symbolise-ring. Ett exempel är detta citat ur en artikel i Trollhätteposten 1907: "Det är ett tarfligt instrument detta senare, ett musikaliskt fattigdomsbevis, ett renonsmärke på god smak, det ligger något af pajas och än värre, af sim-pelhet, däröfver. Tyvärr har det blivit stora delar af vår ungdom känt som deras musikaliske förtrogne, och en dräng eller beväring därförutan är på scen eller i skrift otänkbar." Artikeln uttrycker både ett symboliskt och este-tiskt ställningstagande. Instrumentet symboliserar en sorts simpelhet, re-presenterad av drängar och beväringar.

Det går att stapla citat, där dragspelet som drängsymbol framgår. Det-ta symbolinnehåll lever länge och får sitt kanske mest kända uttryck hos Sten Broman 1960: "Dragspelet förslöar, förslappar och fördummar, vilket framgår av alla diskussioner med dragspelsmän [...] När jag hör ljudet får jag associationer till en full dräng som spottar snus. Instrumentet går aldrig någonsin att associera med någonting som har något som helst med kultur att göra."

Detta symbolinnehåll fick en specifik kulturpolitisk uttolkning som ökade antipatierna bland kultureliten, nämligen att dragspelet aktivt an-sågs bidra till att konkurrera ut den goda och kultiverade folkmusiken, främst de gamla fiollåtarna och de "äkt" folkvisorna. Bakom denna tanke fanns hela tiden idén om den gamla bondekulturen som uttryck för den mest rena nationella kulturen. Drängarnas musik sågs därför inte bara som en kulturfara i allmänhet, utan också som ett nationellt hot. Så här uttryck-te sig Örebro-Kuriren 1910: "Dock, hade vi ägt den rätta kärleken för vårt folks tonskapelser, ingalunda skulle då en dylik skrällande missljudande musikmaskin som dragspelet kunnat så förmå omdana vårt musiksinne. Nej! Orsaken ligger till största delen i vår tids avtagande känsla för vårt

Karikatur av dragspel som dränginstrument. Av den satiriska tecknaren Egil Schwab i DN 11/2 1928.

eget lands kultur och brist på ett oskrymtat patriotiskt sinnelag. På vår, rent ut sagt, löjliga beundran för allt främmande och utländskt”.

Detta ideologiskt betingade symbolinnehåll fick en mycket tydlig estetisk efterföljd inom den mer etablerade kultureliten. Ett så belastat instrument låter per definition fult! Först klagade man över att de tidiga dragspelen hade så begränsat tonomfång och därigenom förvrängde den gamla folkmusiken när den spelades på dragspel. Och de en- och tvåradiga durspelen dominerade i Sverige till en bit in på 1900-talet. Men även när de kromatiska

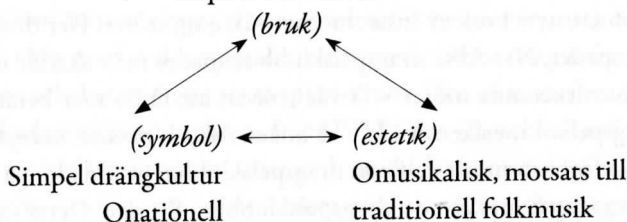
dragspelen började slå igenom på bred front fortsatte den estetiskt betingade kritiken. Den handlade om mer än bara ett begränsat tonomfång, såsom man skrev i Trollhättetposten 1907: "Det eländiga bäljaspelet blir visans, ej minst folkvisans död, den tål ej vid slik misshandel som att i snörflande och kväsande oljud utspottas från det mässingsprydda spektaklets skinnskodda sidor". Denna åsikt återkommer en lång tid. Folkmusikupptecknaren Karl Sporr skrev i Slöjd och Ton 1940 att en 7-åring kan få fram en klar och felfri ton, men att efter ett livs ansträngning är dragspelstonen lika kall och uttryckslös och oförmögen att skildra känsluskiftningar. Han fortsätter sedan med den mycket viktiga anmärkningen: "Dragspelstonerna frambringas ju så lätt, därför lockar dragspelet enklare förmågor till sig." Här blandas bruk, symbolinnehåll och etik samman på ett väldigt tydligt sätt. Efter som dragspelet är så lätt att spela, passar det enklare folk, vilket sammantaget gör att musiken aldrig kan utvecklas och följaktligen låter illa.

Sten Broman förde naturligtvis också fram estetiska aspekter. I högsta grad. En sådan var att eftersom dragspelet saknade övertoner lät det så illa och att klangen är "den tarvligaste på jordklotet". Inte minst tonsättaren Folke Rabe motbevisade detta efter mätningar som han publicerade i Tonfallet 1970: "Hos dragspelet fanns emellertid övertoner ända upp i hörbarhetens övre gränsregioner". Men de uttryckta tekniska skälen, såsom begränsat tonomfång och brist på övertoner, var förmodligen inte viktigast för de negativa estetiska ställningstagandena. Att de tekniska bristerna försvann eller motbevisades minskade nämligen inte kritiken hos somliga. Bruket och det påföljande symbolvärdet vägde tyngre. Och hos Sten Broman hade dragspelshatet blivit en posörs attityd mer än en seriös åsikt. Därför fortsatte han med uttalanden såsom att en "treenighet i jävlighet" är när "en ful kvinna spelar dragspel och tillika joddlar". Symbolvärdet och det estetiska avståndstagandet hade drivits så långt att man även i de mest inbitna dragspelskretsar kunde le överseende åt Broman. Men – det gick också att le överseende därför att Broman blivit lätt anakronistisk i sitt ställningstagande. Dragspelet hade börjat ändra både bruk och symbolvärde.

Ett försök att sammanfatta bruket, symboliseringen och estetiseringen enligt ovan kan se ut så här. En poäng är att de hör ihop och är beroende av varandra. Ett viktigt konstaterande är också att sambandet främst bestod av värderingar hos dåtidens samhällselit. Det handlade i hög grad om ett

uppifrånperspektiv. Analysmodellen som sådan bör alltid tänkas in i ett socialt perspektiv.

Hemma-, underhållnings- och dansinstrument bland drängar,
torpare och arbetare

Dragspel som symbol för pensionärer och Svensson

Dragspelets bruk som främst hemma- och dansinstrument för torpare, drängar och arbetare kom att breddas och delvis förändras. Det skedde på flera sätt. Kjellström visar hur den framväxande industrin med tätorter krävde mer organiserade former av nöjesliv. Det ledde till mer institutionaliserade dansbanor, istället för byungdomarnas korsvägar. Det ledde i sin tur till en ökad professionalisering av dragspelandet. Somliga kunde försörja sig som artister på danser och andra tillfällen. En mer virtuos repertoar började växa fram. Det markerades också vid de allt fler dragspels-tävlingar som anordnades. Under 1940-talet fanns svenskt mästerskap i dragspel, nordiskt mästerskap i dragspel, svenskt dammästerskap i dragspel, distriktsmästerskap i dragspel, m.fl. Dragspelets största spridning var förmodligen efter andra världskriget. Dragspelets symbolvärde som drängkultur levde dock kvar bland många i kultureliten, kanske med en större betoning på dragspelet som ett ungdomsinstrument i allmänhet.

Denna del av dragspelets historia, med nya bruk, delvis nya symbolvärden och nya estetiska ideal är omfattande och viktig. Jag går dock inte närmare in på den här, det är inte dragspelets hela historia som beskrivs i denna artikel. Jag koncentrerar mig på den tidsperiod som i hög grad täcks av svaren på frågelistorna.

Den större förändring i bruk och symbolisering jag vill peka på är den som skedde efter 1960-talet. Folk köpte mycket färre dragspel och drag-

spelstillverkningen i Sverige upphörde nästan. Dragspelstävlingarna blev färre och marginaliserades. Kända dragspelstillverkare som Hagströms gav upp och satsade på elgitarrer och förstärkare. Popgrupper utan dragspel tog över musikmarknaden. Dragspelets bruk som hemmainstrument minskade.

Men ett nytt bruk av instrumentet växte sig större. Fler dragspelsklubbar skapades. När Alfta dragspelsklubb skapades 1967 skedde det – enligt det konstituerande mötet – ”i vår strävan att få en mer berättigad plats åt dragspelet i musikens värld”.¹¹ I boken *Musik, medier, mångkultur* konstaterar författarna att de flesta dragspelsklubbar grundades på 1970-talet. Det ska idag finnas ca 200 dragspelsklubbar i Sverige. Detta var delvis ett nytt bruk av dragspelet, ”en boom för dragspelande i massupplaga”.¹² Men detta bruk var också kopplat till en ny åldersgrupp. Dragspelet hade försvunnit som instrument i ungdomsmusiken. Den granskning som gjordes av dragspelsklubbarnas medlemmar 2000 i nämnda studie visar att en majoritet var födda 1920–1940. I t.ex. Vessingebro dragspelsklubb i Halland var de 21 medlemmarnas medelålder 70 år. Bland de 15 medlemmarna i Fjärås dragspelsklubb var medelåldern 58 år, beroende på att två av dem var födda på 1970-talet.¹³

Dessa förändringar i bruk bidrog till att dragspelet fick ett nytt symbolvärde hos många. Följande citat från en 53-årig meddelare till Nordiska museet 2003 utgör en bra sammanfattning: ”Dragspelsmusiken intresserar i allmänhet inte socialgrupp 1 i någon större utsträckning. Till sin karaktär är den enkel, folklig och gammaldags, så den passar mycket bra pensionärer och Svensson i allmänhet”. Betoningen att dragspel tillhör de äldre återkommer ofta i berättelserna, från både gamla och unga. En 73-årig kvinna konstaterar att ”musiken uppskattas mest bland äldre personer”. I pensionärsföreningar är dragspel mycket vanligt, så vanligt att det kommenteras av en äldre meddelare som inte gillar det: ”Numera är jag medlem i en pensionärsförening där ’glada’ träffar innebär dragspelsmusik varför jag inte kan delta. Jag har undrat över vart den klassiska musiken tagit vägen i pensionärssammanhang?”

¹¹ Kjellström 1976, s. 65.

¹² Lundberg et al. 2000, s. 197.

¹³ Lundberg et al. 2000, s. 196.

Dragspelet kom alltså att symbolisera "pensionärer", men också "Svensson". Dessa begrepp kopplas ofta samman. Flera av de äldre meddelarna skriver om pensionärerna som uttryck för det enklare, det mer naturliga. Den tidigare symboliseringen av dragspel som drängkultur uttrycktes i hög grad av samhällets kulturelit, vilket inte hindrar att den delades av andra. Men symboliseringen av dragspel som symbol för pensionärer och Svensson uttrycks i hög grad av de som själva konsumerar denna dragspelsmusik. Men de söker också en motsats att ta spjärn emot. Den motsats flera pekar på är den akademiska kultureliten, framför allt den i Stockholm. En 62-årig manlig meddelare skriver att valet av dragspel för honom som barn var naturligt därför att han inte blivit "undervisad av någon förståsigpåare". Först senare sade han sig förstå att dragspel inte var fint nog, när han kom i kontakt med förståsigpåare och blev "pinsamt medveten om instrumentrasismen inom musiklivet".

Sociologen Göran Nylöf konstaterade i sin musikvaneundersökning 1967 att ju högre utbildade personer var, desto mindre populär var gammeldansmusiken med dragspel. Populärast var den bland jordbrukare och arbetare. Dragspelsmusiken stod de facto för en social skillnad, vilket bidragit till att styra dess symbolvärde. Bland dem som gillade dragspel och gammeldansmusik skapades stereotypiserade bilder av akademiker, inte sällan uttryckt som en motsättning mellan storstad och landsbygd. Citaten kan bli många. Vid dragspelsstämman i Ransäter 1973 intervjuades initiativtagaren i Göteborgs-Posten: "Hela idén med 'Bälgien' har förfelats av en samling herrar i Stockholm. Dessa har fått allt värre översittarfasoner och numera spelar det snart ingen roll vad vi spelar i dragspelsväg på andra håll ute i landet, det är bara det som händer i Stockholm som räknas av stockholmsmaffian".

Detta perspektiv bland dragspelsentusiaster märks tydligt i deras reaktioner på hur lite dragspelsmusik som framförs i radio. Dragspelsmusik har förmodligen fått allt mindre utrymme i radio, framförallt i proportion till all annan spelad musik. Detta kan leda till bilden av att personalen på Sveriges Radio medvetet undertrycker de äldres musik. En 70-årig meddelare skriver att han hörde "någon yttra att musikvalet är till för folk upp till 45 år, men dom som är över räknas tydligen som paria". En annan meddelare anger att vid ett telefonsamtal så svarade en person på Sveriges Ra-

dio att "ni pensionärer är snart borta, så er behöver vi inte ta hänsyn till". Meddelaren konstaterar att om samtalet varit inspelat på band så hade han anmält personen i fråga. Sveriges Radios personal i framförallt Stockholm kan uppfattas som just de "förståsigpåare", vilka ogillar både äldre och dess mer "naturliga" musik.

Med det senare konstaterandet kommer vi in på den tredje analytiska aspekten – estetiken, som alltså hänger nära samman med det bruk och de symbolvärden som skissats ovan. Dragspelsmusiken anses låta på ett speciellt sätt, anpassad till äldre och till Svensson, vilket kan sammanfattas i ett ofta återkommande nyckelord – glad. En 51-årig kvinnlig meddelare kategoriserar dragspelsmusik som "gladmusik". En 73-årig meddelare skriver: "Man blir sannerligen glad när man lyssnar på dragspelsmusik! Modern, klassisk eller seriös musik tycker jag i regel inte om därför att den gör mig oglad". Det finns naturligtvis hela tiden undantag. En 83-årig meddelare klagar över att det ska tas för givet att man skall vara "en glad pensionär och uteslutande lyssna på dragspel". Men typiskt är att även han som motståndare uttrycker den dominanta stereotypen av pensionärer och dragspel som glada.

Denna stereotyp om hur dragspelsmusik låter ställs ofta i motsatsställning till annan musik, främst ungdomars. Den anses representera en annan estetik, ofta av plågsam karaktär. Ett nyckelord som ofta återkommer är "dunka-dunka". En 53-årig manlig meddelare skriver att "däremot tycker jag inte om dans – jazz och popmusik som bara gör ont i öronen på mig. 'Dunka-dunka' är definitivt inget för mig". Dunka-dunka som en estetisk stereotypisering har uppenbarligen fått en stor spridning i vissa kretsar och symboliserar ett brett spektrum av dagens ungdomsmusik, ibland förknippat med en osund modernitet: "I tusentals år spelades musik dansant eller ej, utan detta evinnerliga dunkandet som förpestar jorden. Usch, usch, usch!" (73-årig kvinna).

Angreppen mot dagens ungdomsmusik såsom varande dunka-dunka kan vara hätska. Dunka-dunka blir hos somliga det estetiska beviset på att eliten i allmänhet och dragspelsmotståndare i synnerhet fallit för ungdomens krav, gentemot de alltför äldres behov av "riktig" musik, symboliserad av dragspelet. Motsatsparet gladmusik – dunka-dunka blir en estetisk dikotomi som å ena sidan står för de äldres naturliga glädje och å den andra för de yngres bullriga hets.

Gamla dragspelslåtar stämmer lyssnare i dur

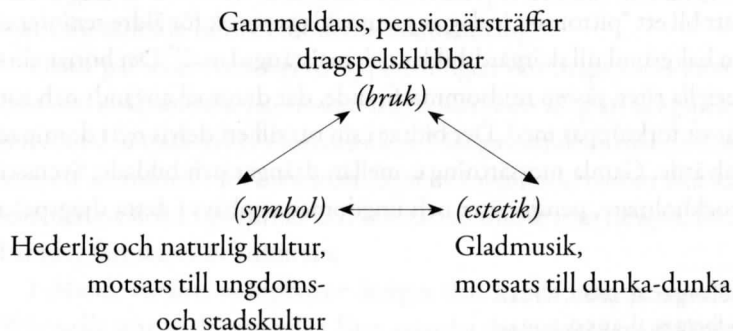
H A M B O

John Mörk

Dragspelet som uttryck för gladmusik. Mest för och av pensionärer. Ur Skaraborgs läns tidning 23/3 1981.

En sammanfattning av bruk, symbolisering och estetisering av dragspel i slutet av 1900-talet kan se ut så här. Det är i hög grad dragspelsentusiasters perspektiv, ett perspektiv som smittat av sig på andra folkgrupper och som blivit en relativt dominant diskurs i samhället.

Det musealiserade dragspelet

I tidningen Dragspelsnytt 1997 skrev Rolf Olofsson, medlem i Sveriges Dragspelares Riksförbund följande, för honom något av en skräckvision: "Ett scenario 2010 kanske skulle se ut så här [...] dragspelsmusiken betraktas som udda inslag i musikkulturen, oftast förknippat med folkdansare, majstångs- och julgransdans samt i samband med dans anordnad av gammeldansföreningar. Dragspelet betraktas som ett slags allmogeinstrument, likt nyckelharpa och durspel historiskt populärt i äldre generationers gemenskap och nöjesdans."¹⁴

Vad händer när det nuvarande bruket av dragspelet tunnas ut eller förändras, när de pensionärer som idag hyllar dragspelet och dess musik försvinner, när dragspelsklubbarna blir mindre och färre och dragspelet inte förmår skapa en yngre publik? "Dragspelsmusik är väldigt ryckigt tycker jag. Det har en liten hård ton i sig, men det kan även vara väldigt fint. Jag lyssnar mest på RnB" (17-årig kvinnlig meddelare).

En 26-årig kvinnlig meddelare, som till vardags inte lyssnar på dragspelsmusik, skriver om midsommarfirandet i Svenstorp, om hur de kom med sina picknickkorgar och "dragspelsmannen spelade alla traditionella midsommardanser, t.ex. 'så går vi runt ett enerissnår' (midsommarstång), 'små grodorna', 'mormors lilla kråka', 'bussiga svärmor' och många andra. När man var trött gick man bort med sin picknickkorg och tog något ät- eller drickbart. Även under den riktiga pausen spelade dragspelsmannen för fullt. Detta är midsommarminne som heter duga".

Dragspelet förefaller redan att börja få ett nytt dominant bruk. Olofssons scenario verkar inte så långt borta. Han skriver själv att dragspelet tenderar att bli ett "pittoreskt inslag av gammeldags musik för äldre seniorer eller som bakgrund till skärgårdsbilder och majstångsdans".¹⁵ Det börjar alltså bli speciella riter, såsom midsommarfirande, där dragspel används och som det främst förknippas med. Det bidrar i sin tur till ett delvis nytt dominant symbolvärde. Gamla motsättningar mellan drängar och bildade, Svensson och stockholmare, pensionärer och ungdomar upphävs i detta dragspelets

¹⁴ Lundberg et al. 2000, s. 194.

¹⁵ Lundberg et al. 2000, s. 194.

alltmer uppmärksammade bruk. En kvinnlig 56-årig meddelare skriver: "Men är det midsommardans då spelar nog inte klasstillhörigheten annars någon roll för då tror jag att de flesta uppskattar dragospelstoner."

Men dragspel brukas naturligtvis inte bara till midsommardans. I många ögon används dragspelet idag till främst firande av traditionella fester i allmänhet. "När jag idag tänker på dragspelsmusik är det framför allt i samband med dans på bryggor och fester utomhus på landet" (71-årig kvinna). Denna koppling till vissa definierade riter får en tydlig nationell karaktär, med anspelningar på vad vi uppfattar som typiskt svenskt. En 73-årig kvinnlig meddelare skriver: "När jag lyssnar på dragspelsmusik får jag associationer om barrskog, stigar med blankslitna trädrötter, ungdom, ilningar i maggropen när man var på väg mot fåbodstugan och hörde musiken på avstånd. Sommar och livsglädje, aningslöshet."

Parallellt med denna utveckling kan vi se hur intresset hos museer att samla och dokumentera dragspel har växt kraftigt. Fram till 1970-talet var dragspel ett relativt litet intresseområde för läns museer. Läns museernas insamlingspolitik är ett eget kapitel i denna antologi, jag kan dock konstatera att dragspelet i flera bemärkelser musealiseras, dvs. mer och mer definieras som ett specifikt kulturarv att institutionellt dokumentera och bevara. I denna egenskap isoleras det från många av sina tidigare funktioner. Dragspelet symboliserar därmed alltmer en delvis idealiserad historia om traditionell svensk sommarkultur såsom en del av den nationella repertoaren. De danser, där dragspelet var centralt och som gårdagens elit ansåg vara en moralisk fara har idag en aura av idyll och svenskhet. Instrumentet tenderar att musealiseras inte bara rent fysiskt, utan även i människors medvetande genom att bli en renodlad historisk representant, mer än ett instrument för samtida musik i moderna sammanhang.

Detta påverkar naturligtvis uppfattningen om dragspelets estetik, utifrån den analysmodell jag använt. Ingen uttrycker idag att dragspelet är ett hot mot den traditionella folkmusiken. Många betraktar snarare dragspelet som ett instrument för en annan form av folkmusik, nästan lika värdefull som den på fiol. Drängarnas och arbetarnas musik som tidigare föraktades har idag fått status av kulturarv.

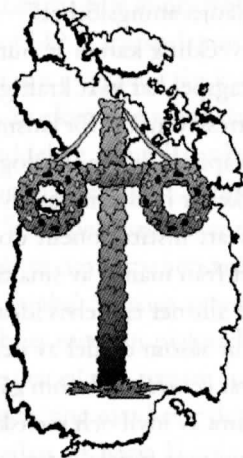
I *Musik, medier, mångkultur* återges den kände dragspelaren Lennart Wärmells svar på frågan vilka låtar svenska dragspelare måste kunna. "Ja,

Midsommar på

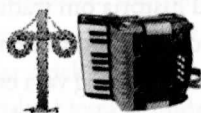
Scouternas ö Vässarö

Vill du träffa dina vänner och lära känna nya. Kom till Vässarö och fira en traditionell midsommar med inslag av nya roliga aktiviteter.

- Dans kring stängen
- Midsommarlekar
- Allsång
- Café i båthuset
viscafé lö 11-01
- Café i Hattkåtan
- Kareokee
- Midnattsgudstjänst
- Kulturvandring
- Trappespår
- Öns militära historia
- Naturstig

- Backklättring
- Stolphopp
- Disco
- Log- och bryggdans
- Batik (ta med det du vill batika 10:-)
- Armband - gör ett eget (5:-)
- Nattbio i Cirkus
- Kappsegling
- Båttutlåning
- Softa

Vässarö

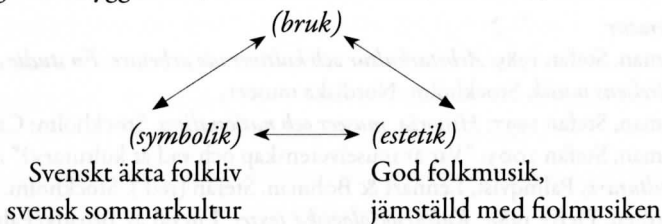
Dragspel och midsommarfirande hör ihop idag. Instrumentet har fått en ny, delvis musealiserad, roll.

det är lite olika bland olika folk. Men 'Drömmen om Elin' och 'Livet i finnskogarna' av Jularbo. Afton i Solvik' av Andrew Walter och 'Novelty Accordeon' av Erik Frank. Sen kan man behöva lite tango, som 'La Cumpasita' och 'Tango Jalusie'. Och Taube förstås, 'Calle Schewen'..." Det är min förmodan att många skulle gett ett likartat svar. Dragspelet har fått en egen musealiserad repertoar med kulturarvsstatus.

Den repertoar som tenderat att stelna såsom typisk för dragspelet är framför allt den traditionella gammeldansrepertoaren, lämplig för det musealiserade bruket och symboliseringen av instrumentet. Det är därför signifikativt att när ny dragspelsmusik verkligen slår igenom relativt brett, såsom med och av Benny Andersson, så *liknar* den nya musiken den traditionella dansmusiken för dragspel. Dragspelet tenderar att musealiseras i funktionellt, symboliskt och estetiskt hänseende. Om detta blir dragspelets huvudsakliga framtida bruk, symbolvärde och estetik kan dock bara denna framtid utvisa.¹⁶

En sammanfattning av denna utveckling enligt modellen kan då se ut så här. Värderingarna förefaller att delas av ett flertal grupper i Sverige och är på väg att bli en dominant, nationell diskurs.

Log- och bryggdanser, midsommarfirande, konserter, stämmor

Coda

Detta har varit ett försök att se på dragspel utifrån hur ändrade bruk och roller i samhället faktiskt lett till nya symbolbetydningar och estetiska ställningstaganden. Jag har också kunnat antyda hur dessa förändrade värderingar i sin tur påverkat bruket av instrumentet. Mitt speciella källmate-

¹⁶ Lundberg et al. 2000, s. 203.

rial och det begränsade artikelomfånget innebär att detta naturligtvis inte är en fullödig beskrivning av dragspelets historia. Många andra perspektiv och tolkningar kan lyftas fram. Men artikeln kan ses som exempel på hur man i analys av musikinstrument ur ett kulturanalytiskt perspektiv kan använda begrepp som bruk, symbolik och estetik, och hur dessa kan fungera som samverkande faktorer. Och slutligen hur musikinstrument på detta sätt kan fungera som studievärda "nyckelhål" för att förstå bredare företeelser i samhället.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Källor

Nordiska museet

Meddelarsvar från Nordiska museets specialfrågelista nr 229 "Dragspel och tramporgel". (2003).

Musikmuseet

Meddelarsvar från upprop om dragspel i tidningen Kvällsstunden.

Tidningsklipp ur Musikmuseets klippsamling.

Litteratur

Bohman, Stefan 1985: *Arbetarkultur och kultiverade arbetare. En studie av arbetarrörelsens musik*. Stockholm: Nordiska museet.

Bohman, Stefan 1997: *Historia, museer och nationalism*. Stockholm: Carlssons

Bohman, Stefan 2003: "Var är museivetenskap och vad är kulturarv?" *Museer och kulturarv*, Palmqvist, Lennart & Bohman, Stefan (red.). Stockholm, s. 9–23.

Bourdieu, Pierre 1986: *Kultursociologiska texter*. I urval av Broady/Palme. Stockholm: B. Östlings bokförlag Symposion.

Bringéus, Nils-Arvid 1986: *Människan som kulturvarelse. En introduktion till etnologin*. Stockholm: Carlssons.

Edström, Olle 2002: *En annan berättelse om den västerländska musikhistorien – och det estetiska projektet*. Göteborg: Institutionen för film- och musikvetenskap, Göteborgs universitet.

Emsheimer, Ernst & Erich Stockmann 1967: *Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente*. Serie I. Band 1. Leipzig.

Kjellström, Birgit. 1976: *Dragspel. Om ett kärt och misskänt instrument*. Stockholm: Sohlmans.

- Ling, Jan 1967: *Nyckelharpan. Studier i ett folkligt musikinstrument*. Stockholm: Musikhistoriska museet.
- Lundberg, Dan et al. 2000: *Musik, medier, mångkultur. Förändringar i svenska musiklandskap*. Stockholm/Hedemora: Riksbankens jubileumsfond/Gidlunds förlag.
- Lundberg, Dan.1994: *Persikoträdgårdarnas musik. En studie av modal improvisation i turkisk folk- och populärmusik baserad på improvisationer av Ziya Aytekin*. Stockholm: Institutionen för musikvetenskap, Stockholms universitet.
- Merriam, Alan P 1964: *The Anthropology of Music*. Evanstone: Northwestern University Press.